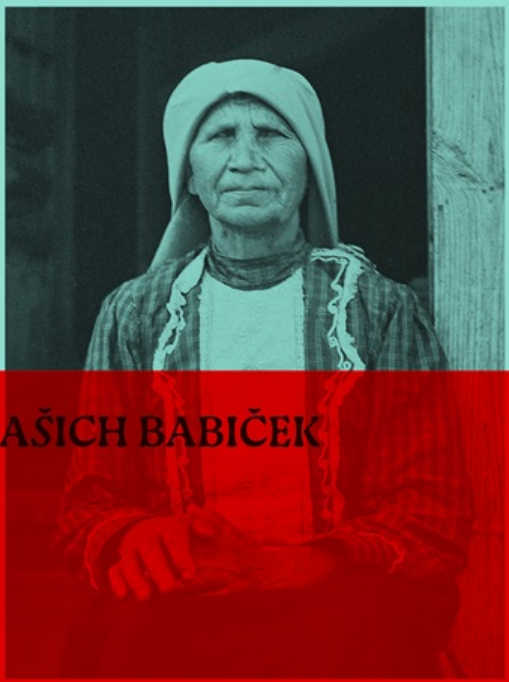
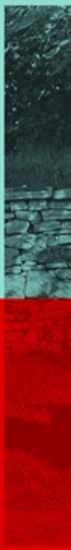
Vesničanky

PŘÍBĚH NAŠICH BABIČEK

JOANNA
KUCIEL-FRYDRYSZAK

PŘELOŽIL MICHAEL ALEXA

absynt

absynt

Joanna Kuciel-Frydryszak
Vesničanky
Příběh našich babiček

Absynt 2026

JOANNA
KUCIEL-FRYDRYSZAK

Vesničanky

PŘÍBĚH NAŠICH BABIČEK

PŘELOŽIL
MICHAEL ALEXA

Kniha byla vydána s podporou polského Knižního institutu (Instytut Książki) v rámci Překladatelského programu ©Poland.

Copyright © Joanna Kuciel-Frydryszak
Design & Layout © Pavlína S. Morháčová
Translation © Michael Alexa
ISBN 978-80-8203-727-5

Nosí na zádech
dům, zahradu, pole,
krávy, prasata, telata, děti.

Její záda se diví,
že se nezlomí.
Její ruce se diví,
že neupadnou.
Ona se nediví.

Podpírá ji jako krvavá hůl
zemřelá dřina
její zemřelé matky.
Prababu
bili bičem.

Ten bič
se nad ní třpytí v mracích
místo slunce.

Anna Świrszczyńska, Vesničanka

*Já Antonina Jasczaková píšu pár slov Milostivej paní. Poníženě se Milostivej paní omlouvám chtěla bysem se zeptat a poradit s Milostivou Paní. Mám v Polsku muže a jedno dítě, kluk má 8 roků a chtěla bysem je pozvat ksobě protože v Polsku muž nemá práci, je tam bída, má podnájem, tak moc prosim srdečně Milostivou paní žeby Milostivá paní byla tak laskavá mi nějak poradit a pomoct, kdyby nešlo dítě pozvat ksobě tak aspoň muže, a kdyby to šlo tak i dítě, moc ráda bych chtěla, já bych totiš chtěla poslat žádanku, ale já nevim jak se řekne žádanku francousky, tak to nemůžu napsat. (…) Já už Milostive paní všecko zaplatim co bude žádat, aby se Milostivá paní mohla postarat o místo mého muže a kluka, a jestli s dítětem by to nešlo tak muže a prosim aby mi Milostivá paní napsala jak se řekne žádanka a srdečně prosim odpověť a hluboce se klanim Milostivej paní.**

Antonina Jasczaková

* Dopis Antoniny Jasczakové společenské ochránkyni Julii Duvalové napsaný při práci ve francouzském departmentu Indre-et-Loire; více v kapitole *To tady vůbec nemaj polský lidi?*

Obsah

1. Postradatelné 13
2. Pastva 21
3. Dámou stejně nebudeš 43
4. Kdo se míchá mezi plevy, toho svině sežerou 79
5. V noci je tam líp než tady ve dne 99
6. Ženské ctnosti 109
7. Koho pánbůh stvoří, toho neumoří 137
8. Až se kůže sedře 159
9. Fusier, paciórka, przecieraki 197
10. „Na panském“: nádenice a bandosky 217
11. Uprchlice 245
12. Ne já lékař – pánbůh lékař 273
13. Rádio a jiné čertoviny 301
14. To tady vůbec nemaj polský lidi? 325
15. Satan na Gacké Górce 345
16. Břicho a další dědictví 365

Poděkování 397
Poznámka překladatele 399
Základní bibliografie 401
Zdroje ilustrací 415

1

POSTRADATELNÉ

Když se venkovská dívka představuje, uvádí jméno, příjmení, vesnici, ze které pochází, a říká, jak velká je její rodina a otcovo hospodářství. Tyto dvě poslední informace nám o její situaci poví nejvíc. Když se seznamujeme s dcerou hospodáře s šesti dětmi a třemi jitry,* je nám jasné, že trpí hladem. Hospodářství její rodiny je trpasličí, jak tomu říkají odborníci na ekonomii, tedy: nevýdělečné, nedostatečné pro uživení rodiny.

Jak by se uplatnila dospívající dívka? Jako malá pase husy či krávu. Jakmile dospěje, není k ničemu. Ba naopak: zatěžuje hospodářství, neboť je potřeba ji něčím nakrmit – a není čím.

Vzniklo tak slovo „darmožrout"? Ne. Pro takové, jako je ona, vyhradili ekonomové elegantnější, avšak zároveň brutálnější termín: postradatelná. Není pro ni práce, a tak pro ni není jídlo. Je postradatelná. Musí ji co nejrychleji provdat. Leda by utekla do města, nejčastěji jako služka. Nebo pracovně do Francie, Belgie nebo do Německa.

* Jedno jitro je 5 755 čtverečních metrů, tedy 0,57 hektaru. Fotbalové hřiště má rozlohu dvou třetin hektaru.

V meziválečném Polsku bylo 64 procent hospodářství považováno za nedostatečná* a 40 procent vesnických žen za postradatelné.

V roce 1936 přichází do Dzikowce výzkumník. Zajímá se o malá hospodářství, právě ta, kterým se říká trpasličí. Hospodářům, kteří jej přijímají pod střechu, pokládá tytéž podrobné otázky: Co jedí? Co zasévají? Jak se jim žije? Jaká zvířata chovají? Jak se oblékají?

Jinými slovy: jak se jim v životě daří.

Díky tomu vidíme, jak to téměř před sto lety vypadalo ve venkovských chalupách na jihu Polska. Nebude to pěkný pohled.

Dzikowiec je velká vesnice v Podkarpatsku: asi dvě stě venkovských hospodářství, z nichž víc než polovina má malou a velmi malou výměru. Nejbližší město – Kolbuszowa – je vzdáleno šest kilometrů, v okolí nejsou žádné továrny, tudíž chybí možnost výdělku – leda muži „na panském“ u nedalekého dvora nebo formančením, ženy pak pletou košíky.

Výzkumníka přijímá rodina hospodáře T. W. Jemu je třicet čtyři, jí třicet jedna. Oba vychodili čtyři třídy obecné školy, vychovávají dvě děti: sedmileté a pětileté. Na svých třech jitrech pěstují žito a brambory, chovají krávu, tele a šest slepic. Bydlí v dřevěném domě krytém slámou, což je vlastně jedna pětadvacetimetrová místnost. Druhou místností je chlév.

Na jednu osobu, zapisuje si výzkumník, připadá 5,1 čtverečního metru, pokoj nemá podlahu (hlína), dvě okna o rozměrech 102 na 80 centimetrů se nikdy neotevírají.

Vsedě na jedné ze dvou židlí, které rodina vlastní, výzkumník zapisuje zbývající vybavení domácnosti:

* Za nesoběstačná, tedy nedostatečná hospodářství, se považovala nejen trpasličí hospodářství, tedy do 2 hektarů, ale i větší, malorolnická, do 5 hektarů.

dvě postele
jeden stůl
čtyři lavice
police
hodinky
osm svatých obrázků ve velmi špatném stavu

Nic dalšího.
Poté se rodiny ptá na hygienu:

– Nachází se v domě paraziti (štěnice, švábi atd.)?
– Spí se pohromadě, např. děti?
– Kolik osob spí pohromadě?
– Spí se na zemi atd.?
– Spí se v létě v hospodářských budovách? A v zimě?
– Kolikrát se každý člen domácnosti v létě koupe? A v zimě?

U W. nikdo na zemi nespí. Zato na peci spí podruhyně. Tak se říkalo těm, co nemají vlastní dům. Devadesátiletá žena jako postradatelná střídá cizí domy. Pomáhá s dětmi výměnou za přístřeší. V Dzikowci ho skutečně získala, na peci.

Ale v domě u W. není jen ložnice a kuchyně, ale také ševcovská dílna, neboť muž si přivydělává výrobou bot. Rovněž zde chovají slepice. Neměli by si ovšem zoufat: dvě postele pro čtyřčlennou rodinu jsou výhra.

Dcera vdovce od Krakova, narozená v roce 1917, jako dospívající spí se dvěma bratry v jedné posteli. „Já v čelní pelesti, oni v nohách," vzpomíná. „Ale jak poznali, kde je čelo a kde jsou nohy, to nevím, protože na žádném konci nebyly polštáře, jen staré hadry." Další její bratr spí v posteli s otcem a zbývající dva na pryčnách ve stáji.

Jadwiga Szkrabová, narozená v kolibě v beskydském Oderném, utíkala ještě v roce 1923 jako dítě před štiplavým

dýmem. „Neměli jsme komín, jen ohniště z plochých kamenů. Bylo to tak protivné, že jsem chodila spát se sestrou do stájí, kde byly pod dřevěným stropem prkenné pryčny, a máma říkala, že je tam tepleji než ve světnici, protože se tam vozil hnůj od naší jediné krávy."

Veřejní činitelé kroutí hlavou.

„Venkovská rodina žije převážně v jedné světnici, ve které přebývá 6 až 12 osob – včetně nemocných a prarodičů, kteří vykonávají potřebu do vědérka nebo do slamníku. Dvě až tři postele. Ke spaní ale slouží také kolébka, lavice kolem pece, truhly. Na jedné z postelí spí prarodiče, u nohou mají napříč některé z vnoučat, tedy tři osoby v jedné posteli, dítě má navíc celou noc přímo u obličeje nohy starců, často ne zrovna čisté! Ve druhé posteli jsou rodiče; většinou rovněž s jedním dítětem. Pohodlí? Když na to upozorním, slýchám vždy tutéž odpověď: ‚Jsme na to zvyklí.' Třetí postel je obsazená dětmi různého věku a často různého pohlaví. Sestry nocují s bratry různého věku – tady už nejde o pohodlí, ale o něco mnohem důležitějšího!" píše v roce 1929 Zofia Kaczyńska v časopise *Przodownica* (Předačka).

A doktor Władysław Chodecki doporučuje: „Venkované by neměli spát po několika v jedné posteli, nocovat v oblečení, měli by si dostatečně často měnit vlastní prádlo i povlečení a při mytí by neměli pouštět vodu z rukou na ústa."

Výzkumník v Dzikowci zatím zkoumá šatník rodiny. Žena vyjmenovává všechny svoje věci.

tři košile
jedny kalhotky
jeden pár punčoch
dvě halenky (na svátek)
jednu sukni (na svátek i všední den)
jeden kabát (na svátek)
jedny boty

obnošený halící šátek
tři šátky na hlavu

Ženský oděv má hodnotu 21,30 zlotých.

Průměrný měsíční výdělek v Polsku v roce 1936 je 250 zlotých. Nádenice v hospodářství pracuje za necelý zlotý denně.

Pokud jde o muže, výzkumník zjišťuje, že vlastní:

košili a podvlékačky vlastní výroby
jeden všední „oblek" vlastní výroby a jeden sváteční
(výzkumník neprozrazuje, co znamenají uvozovky, ale
lze předpokládat, že byl ušit podle panského vzoru, ale
stále šlo o oblek venkovský)
obnošený kožich
dvoje boty (na svátek i všední den)
obyčejnou čepici
sváteční klobouk

Oděv muže má hodnotu 25,50 zlotých, a je tedy o více než 4 zloté dražší než oblečení jeho ženy. Muž má dvoje boty. Protože vyřizuje všechny věci, reprezentuje, politikaří, jeho pochůzky jsou významnější. Ženě stačí jeden pár. Boty potřebuje zejména kvůli tomu, aby mohla jít do kostela a na trh.

Bylo by dobré vědět, jak se dnes, po více než osmdesáti letech, žije potomkům W. Je velmi pravděpodobné, že v Dzikowci nadále žijí jejich vnoučata, a dost možná i děti. Co jsou zač? Co dělají? Otiskla se nějak chudoba jejich prarodičů do dalších osudů rodiny? T. W. byl ševcem, pokusím se je podle této indicie najít. Třeba si je někdo vybaví, v podkarpatských vsích je velká generační kontinuita. Marian Piórek, historik a bývalý ředitel tamější školy, pro mě prohledává křestní a svatební matriky, T. W. ovšem nenachází. Nedá se alespoň zjistit, kdo byl v Dzikowci ševcem? „V Dzikowci před první

Mnoho venkovských rodin si nemohlo dovolit boty pro děti, a když přijde podzim, nedá se chodit bosky. Policie ve Stanislavově (dnes Ivano-Frankivsk) rozdává boty chudým dětem (1937).

světovou válkou, tedy před r. 1939, děti chodily po většinu roku bosé, ačkoli tu bylo asi 20 rolníků, kteří si přivydělávali ševcovinou," odepisuje Marian Piórek.

Dvacet? Tři páry bot v rodině, a v jedné vesnici je dvacet ševců? Kvůli čemu?

Kustodka Agnieszka Grabowska otevírá v rozlehlých, dusných skladech varšavského Etnografického muzea obrovskou zásuvku. Stojíme na žebříčcích, neboť zásuvka s nápisem Boty se nachází vysoko, a hledáme.

Nazdařbůh jedny boty vyndávám, počítám, že budou dámské, a skutečně: střevíce, lodičky, skoro všechny černé.

Nikdy jsem neviděla tolikrát spravované boty, nečekala jsem, že je vůbec možný tak zarputilý boj o prodloužení jejich životnosti. Avšak starých, zničených bot bylo tolik, že měly dokonce svůj název: charboly. Pravděpodobně všichni ševci v Dzikowci opravovali alespoň jednou stejnou botu. Ve vzpomínkách Grzegorze Zelka nicméně najdeme tuto informaci: „Dědeček vzpomínal, že s bratry měli dohromady pouze jeden komplet hezkých šatů a jeden pár bot, o které se museli dělit. Kněz Władysław Piątek na základě farních knih uvádí, že jeden pár bot sloužil obyvatelům jedné domácnosti průměrně deset let.“ Pro vesničany jsou boty symbolem důstojnosti. Ale pro mnoho našich hrdinek jsou ještě něčím jiným. Pro ně boty znamenají svobodu.

2

PASTVA

Vesnické dítě je darmožroutem jen krátce. Dětskou prací je všude pasení dobytka. Děti ostatně pasou všechno, co se dá: koně, krávy, kozy, prasata, husy, hlídají u vody kachny a večer je z vody ženou domů. Tak či onak se dítě od šesti let plnohodnotně podílí na potřebné práci.

Maria Librachová, *Dziecko wsi polskiej*
(Dítě polského venkova), 1934

V roce 1929 časopis *Głos do Kobiet Wiejskich* (Hlas venkovským ženám) na první straně publikuje článek instruktorky kurzu domácího hospodaření na venkově: „Jednoho podzimního dne sedmiletá dcerka hospodyně, u níž jsem bydlela, přišla z pastvy v slzách, vylekaná, churavá. Při svlékání před spaním se matka podívala, a košile dítěte byla dole celá zkrvavená a také podbřišek byl zbrocený sraženou krví, po další prohlídce se ukázalo, že děvčátko bylo znásilněno. Dítě dlouho chodilo malátně, jakoby omámeně, ale třetí den, přes holčiččin vzlykot, ji matka znovu vyhnala s kravami na úhor."

Pastva je běžný osud venkovského dítěte. Vstává za svítání, vyžene zvířata, obvykle krávy, na pastvinu, někdy

i přes celou vesnici. Tam dohlíží, aby zvířata nechodila na sousední mez a neutekla, a pozdě večer je žene zpět do hospodářství. „Jsou vesnice, kde jsou všechny děti otroky krav, telat, ovcí, koní, vepřů," píše v roce 1928 do časopisu *Głos do Kobiet Wiejskich* Pelagia Restorffová, aktivistka, která tvrdě bojovala proti dětské pastvě.

Všeobecně se ví, že část dětí chodí na pastvu místo školy. Několikaleté dívenky většinou začínají pást drobná zvířata, husy, kachny, aby s věkem nahradily starší sourozence při pasení krav. Kazimiera Długolęcka, která si svoji rodinu pamatuje jako velmi bohatou („měli jsme podlahy a dvojitá okna"), pásla husy od svých pěti let: „Páslo se na společné pastvině asi půldruhého kilometru od domu. Ukrojili skývu chleba, máma do ní vydlabala důlek, vložila do něj máslo, přikryla ho dalším vydlabaným kouskem, zabalila do čistého lněného ubrousku, a to byla strava na celý den."

Pelagia Restorffová hartusí: „Co tam ty houfy dětí dělají, když se toulají po lesích? Co je to za školu zkažeností, lotrovin, jaké to musí být pletení hlav, když se děti jen tak zahálčivě povalují a dívky s chlapci neustále tráví čas bez dozoru starších, bez péče a jakékoli kontroly – snadno si domyslit. Copak ta kráva či vepř nemůžou být nakrmeni jinak než za cenu duševního zdraví dítěte? Za cenu nenahraditelné ztráty nejlepších, nejkrásnějších let lidského života?" Naznačuje, že děti na pastvě procházejí sexuální iniciací. „Pastva je školou veškeré neřesti," prohlašuje a nabádá: „Je to přežitek, který musí být vyhuben a spolu s kolovrátkem, orebním rádlem a jinými starými věcmi co nejrychleji sprovozen ze světa."

Ale to se neděje. Nejchudší rodiny dávají děti k bohatým hospodářům, tak si mohou vydělat – alespoň na jídlo.

Děti z vesnice se scházejí na společné pastvině, ale děvčata se obvykle drží stranou. „Během celého léta probíhaly mezi pastevci z různých vesnic neustálé bojůvky. Pouštěli jsme se do sebe jen tak a končilo to válkou. Jako zbraně jsme používali

Dítě pasoucí krávy na strništi (1933)

klacky, biče, kameny přinesené z pole nebo i drny. Holky jsme k tomu moc nepouštěli, považovali jsme je za horší druh člověka, protože pořád kvůli něčemu brečely a neuměly se posadit na koně a tak. Kvůli tomu poslednímu jsme se opravdu dmuli pýchou," vzpomíná autor vzpomínek z Opoczenska v knize *Młode pokolenie chłopów* (Mladá generace venkovanů). Jiný popisuje „švandu" a „psinu" bez děvčat, které se „odháněly klacky co nejdál, protože se považovaly za něco horšího, co se nehodí pro žádnou legraci. Tak to prostě chodilo".

Matky lomí rukama, pastva jim mění děti. „Jakmile začaly pást krávy, tak začaly klít, jak jim zobák narostl. Nepomáhal výprask, utekly prostě ven jako divoká zvířata," vzpomíná hospodyně od Miechowa, která nakonec přišla, jak na to: za každé sprosté slovo musely odříkat deset otčenášů. Zabralo to.

Část dětí nechodí do školy, ale na pastvu. Několikaleté dívenky většinou začínají pást drobná zvířata, husy, kachny, aby s věkem nahradily starší sourozence při pasení krav.

Mnoho mužů si pastvu ve vzpomínkách romantizuje, část z nich ale realisticky popisuje, co se na pastvinách opravdu dělo: „Onanie, znásilňování a podobné věci byly na denním pořádku. Život na pastvě bylo jedno velké morální bahno, ve kterém se dětská duše utápí, dítě se proměňuje v malé zvířátko, které se snaží ohromit ostatní bytosti množstvím a velikostí těch věcí, které podle něj svědčí o dospělosti či úrovni. Na pastvě se rodí myšlenky, kde by se dalo co ukrást a co by se mohlo komu naschvál provést," vzpomíná muž, který strávil dětství u Puław.

Jiný muž, z vesnice u Jarosławi, si vybavuje, že musel jako sedmiletý zastoupit starší sestru, která byla zbita na pastvě: „Některý z pasáčků v neděli často nosil foukací, a někdy dokonce tahací harmoniku – hrál a zbytek se pochytal do párů

a tančil. Starší sestra nechtěla s jedním chlapcem do dvojice, a ten ji zbil, pak ji shodil na zem na trčící kořen takovou silou, že pak nějakou dobu stonala a plivala krev."

Co takhle, navrhuje Pelagia Restorffová, najmout jako pastýře nějakého invalidu či staršího člověka, který by pásl dobytek pro celou vesnici? Proč na to plýtvat dětmi a odepřít jim školu? „Proč je poutat k těm kravským ohonům?" ptá se. Ale i to je marné volání. Venkovské dítě musí být dělníkem.

Malí rolníci ve třicátých letech šetří i na zápalkách, platit pastýře je ani nenapadne. Posílat děti k bohatším hospodářům je pro nejchudší rodiny s mnoha dětmi záchrana před hladověním. Bohatí velkostatkáři* toho využívají – proč platit pastýře, když si za kousek chleba můžou najmout dítě?

Mezi válkami počet obyvatel na venkově dramaticky narůstá. Hospodářství se dělí mezi děti, které odcházejí z domu. Z celkem solidního rodinného gruntu se během dvou generací stanou mizerná, trpasličí políčka. Ještě nikdy tolik vesnických dětí nezačínalo vydělávat tak brzy.

Pastva dětem ubližuje ještě z jiného důvodu. Běhají po trávě bosé, nohy jim krvácejí. Matky mají svoje metody. „Máma mi nohy často myla, pak je bylo třeba počůrat, a druhý den nebylo po šrámech ani stopy." Kazimiera Długołęcka si také zapamatovala, jak matka ošetřovala puchýře na nohou, nejčastěji na patách. „Napřed ztvrdlá kůže, potom zánět a nakonec hnis. Dobře, že si máma všimla, jak dítě kulhá. Přiložil se prasečí hnůj, noha se dobře zabalila a bylo po zánětu."

Veřejní činitelé hledají způsob, jak problematickou pastvu vyřešit. Co takhle, napovídají, jako Češi nebo Dánové přivázat krávu ke kůlu pokaždé na jiném místě, ať se pase sama? To je pro venkovany nepředstavitelné, kráva má příliš vysokou hodnotu, aby se pásla sama.

* Podle všeobecného soupisu z roku 1931 tvořili bohatí velkostatkáři s 10 až 50 hektary půdy 10,8 procenta polského venkovského obyvatelstva.